

Yeni Dünya Düzeni İçerisinde Ermeni Meselesinin Yeniden Canlandırılması Çalışmaları

Mithat Atabay*

Özet

Ermeniler, II. Dünya Savaşı sona ererken eski iddialarını tekrar gündeme getirdiler. Onlara göre, dünyada yeni bir dönem başlıyordu. Bu dönemi iyi değerlendirerek I. Dünya Savaşı sonrasında elde edemedikleri isteklerine kavuşabilirlerdi. Savaşın son yılında Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve İngiltere'ye resmen müracaat ederek isteklerini dile getirdiler. Uluslararası siyasal ortam onlar için müsaitti. Türkiye, uluslararası arenada yalnız kalmış izlenimi veriyordu. Ve bir arayış içerisine girmişti. Ermeniler bunu iyi değerlendirebilmek için her yolu deniyorlardı. Türkiye ise 1945-1965 yılları arasında pek çok iç ve dış sorunla mücadele etmek zorunda kalacaktı. Türkiye açısından çalkantılı geçen bu 20 yıl Ermeniler için davaları üzerinde bir mücadele süreci olmuştur.

Anabtar Kelimeler: Ermeniler, Türkiye, Yeni Dünya düzeni

İkinci Dünya Savaşı henüz resmen sona ermeden Türkiye ile Sovyetler Birliği

karşı karşıya gelmişti. 19 Mart 1945 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper'le bir görüşme yaparak 1925 tarihinde imzalanan ve 7 Kasım 1945'te süresi dolacak olan Türk-Sovyet Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı feshettiğini bildirdi. Türkiye, bölge barışı için bu antlaşmaya çok önem veriyordu. Türkiye, Sovyetler Birliği'ne iki tarafın çıkarlarını öngören yeni bir anlaşma teklifinde bulundu. Sovyetler Birliği, 7 Haziran 1945'te Türkiye'nin isteğine sözlü cevap vererek üç şart öne sürmüştü: Bunlardan birincisi; Türk-Sovyet sınırında bazı düzeltmeler yapılması, ikincisi; Boğazların birlikte savunulması ve üçüncüsü de Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik yapılmasıydı. Türkiye bu istekler karşısında Moskova'daki büyükelçisini Türkiye'ye çağırdı.

Aslında bakıldığında Sovyetler Birliği'nin bu isteklerle ilgili resmî bir notası bulunmamaktadır. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un sözlerine göre “*Kızıl Donanma Dergisi*”nde yazılanlardan Sovyetler Birliği'nin Kars ve Ardahan'ı istediği anlaşılmaktadır. Boğazların birlikte savunulması ise, boğazlardan üs istemeyi içermektedir. Türkiye bunu kesin olarak reddetmiştir. Sovyetler Birliği'nin savaş kazanmış bir devlet olarak zafer sarhoşluğu ile yayılcı bir politikaya yöneldiği ve Türkiye'ye karşı izlediği politikasını değiştirdiği görülmektedir.

Almanya ve müttefiklerinin yenileceği anlaşıldığı bir tarihte, adeta Napoléon Savaşları sonrasında Avrupa'ya yeniden bir düzen vermek amacıyla 1815 yılında Viyana'da toplanan kongrenin bir benzeri olan Yalta Konferansı yapılmıştı. 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında gerçekleştirilen Yalta Konferansı'na Amerikan Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill ve Sovyet lideri Stalin katılmıştı. Üç lider arasında Yalta'da dünyanın siyasî haritasının yeniden çizilmesi mücadelesi yapılmıştı. O nedenle de

(*) Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. e-mail: matabay@comu.edu.tr

Yalta Konferansı Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir konferans olmuştu. Dünyayı yeniden şekillendirmek amacıyla bir araya gelen üç lider Boğazların statüsünün Sovyet Rusya lehine değiştirilmesine, konunun Dışişleri Bakanları tarafından ele alınmasına ve durumdan Türkiye'nin de haberdar edilmesine karar vermişlerdi. Türkiye'nin bulunmadığı konferansta dünyanın yeni hâkimleri Türkiye hakkında karar alıyorlardı.

Yalta Konferansı'ndan Sovyet lideri Stalin, gayet memnun, İngiliz Başbakanı Churchill, düşündüklerini elde edememenin üzüntüsü içinde ayrılmıştı. Bunun içindir ki, Churchill, hatıralarının Yalta ile başlayan kısmına "Demir Perde" başlığını vermişti. Churchill Yalta'yı "final" olarak nitelendiriyordu. Gerçekten de Yalta Konferansı İkinci Dünya Savaşı sırasındaki "Büyük İttifak"ın (İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği) da sonu olmuştu. Artık yeni dönemde işbirliğinin yerini "rekabet" ve "mücadele" alacaktı.

7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslim olmasından sonra, bundan önce toplanan konferanslardan farklı olarak, savaşın nasıl bitirileceğini değil, barışın nasıl sağlanacağını konu alan "Postdam Konferansı" yapılmıştı. 17 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında gerçekleştirilen Postdam Konferansı, İkinci Dünya Savaşı'nın ve "Üç Büyüklerin" yaptıkları son büyük konferans olmuştu. Postdam Konferansı'nda Sovyetler, Türkiye'nin güçsüz durumda bulunduğu varsayımından hareketle Boğazlardan serbest geçiş için gereken garantiyi sağlayamadığını, bu sebeple Boğazların Sovyet Rusya ile Türkiye'nin ortak kontrolü altına konulmasının uygun olacağı ileri sürmüştü. Boğazlardan üst talep etmişti. Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere ise Sovyetlerin Boğazlardan tam geçiş serbestisine taraftar olmasına karşın, üç büyük devlet arasında konuyla ilgili kesin herhangi bir karar alınamadı. Konferans sonunda, her devletin kendi görüşünü Türkiye'ye bildirmesi kararlaştırıldı.

Konferans bitiminden kısa süre sonra Roosevelt'in yerine Henry Truman, Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanı olmuştu. İngiliz Başbakan Churchill seçimleri kaybetmiş, İngiliz İşçi Partisi iktidara gelmiş ve Clement Attlee İngiltere'nin yeni başbakanı olmuştu.

İkinci Dünya Savaşı'nın gerçekte iki galibi vardı. Birincisi Amerika Birleşik Devletleri, ikincisi Sovyetler Birliği'ydi.

Büyük yıkıma uğrayan Avrupa, yeni düzenin alt sistemi haline gelmiş, güç Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin eline geçmişti. Dünya, savaşı kazanan iki devletin etrafında toplanmıştı. Ancak bu iki devletin güç dengesinde eşitsizlik bulunuyordu.

Amerika Birleşik Devletleri; "kapitalist blok"un temsilcisiydi. Kara ve denizde stratejik üstünlüğü vardı. Denetlediği devletler Sovyetlere göre daha fazlaydı.

Sovyetler Birliği ise "sosyalist blok"u temsil ediyordu. Ancak bu bloğu oluşturan devletlerin tamamı savaşta yıkıma uğramıştı.

Amerika Birleşik Devletleri, savaş sonrası dünyayı yeniden düzenlemeye başlamıştı.

Dünyanın siyasî yapısı, Birleşmiş Milletler sistemine dayandırılmıştı. Bu yapı, 1944 yılı Ekim ayında Dumbarton Oaks'da atılmıştı.

Savaş sonrası ekonomik temel ise, Amerika Birleşik Devletleri'nin Bretton Woods kasabasında düzenlenmişti. 1944 yılı Temmuz ayında kırk dört devletin katılımı ile konferans toplanmış ve "Yeni Dünya Düzeni"nin ekonomik yapısı konusunda bir dizi görüşmeler gerçekleştirilmişti. Konferansa katılan devletler Amerika Birleşik Devletleri'nin istediği sistemi kabul etmek zorunda kalmışlardı. Zira tamamı savaştan olumsuz biçimde etkilenmişti. Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki Yenedünya düzeninin benimsediği ekonomik model "kapitalizm"di. Yeni dönemde Dünya büyük kapitalist ülkelerin denetiminde olacaktı. Denetim iki

kurumla sağlanacaktı. Bunların birincisi “Uluslararası Para Fonu(IMF)”, ikincisi de “Dünya Bankası (WB)”dı. IMF, Dünya kredi mekanizması işlerliği için borçların zamanında ödenmesine çalışacaktı. Dünya Bankası (WB), ülkelerin kapitalist sisteme uygun ekonomik bünyeye sahip olmalarına gayret edecekti. Bu iki kuruluşa ek olarak üçüncü bir ayak daha oluşturulmuştu. Bu da; Dünya ticaretinin serbestleştirilmesiydi ki, bu da “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması” adını taşıyordu. Kısaca adı; GATT’tı. GATT, doğu bloğu çökünce 1995’te Dünya Ticaret Örgütü diye (WTO) örgütlenecekti.

Peki, Türkiye bu gelişmelerden nasıl etkilenmişti?

Türkiye savaşın sonlarına doğru bir yalnızlığa düşmüştü. Ekonomik ve siyasal olarak dışa bağımlı hale gelmiş ve dış politikada manevra alanı daralmıştı. 1930’dan 1947’ye kadar Türkiye’nin dış ticaret dengesi fazla vermiş, 1948 yılı sonrası bu durum tersine dönmüştü. Hep dış ticaret dengesi açık vermişti. Türkiye dış borç almaya başlamıştı. Bunun sonucu olarak Türkiye, 1958 yılında IMF’yi ilk kez davet etmiş ve borç ertelenmesi istemişti. Bu tarihte Türkiye’nin bir milyar dolar borcu bulunuyordu.

İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Ermesi meselesi tekrar gündeme gelmişti. Türkiye’nin savaş sırasında toplanan konferanslardaki tutum ve talepleri gerek müttefiklerin gerekse Sovyetler Birliği’nin tepkisine neden olmuştu. 1943 yılı Ekim ayında toplanan Moskova Konferansı’nda (18 Ekim - 1 Kasım 1943) Sovyetler Birliği Türkiye’nin savaşa girmesi gerektiği tezini savunmuş ve 1943 yılı sonuna kadar bunun gerçekleştirilmesini istemişti. 1943 yılı Kasım ayında Tahran Konferansı’nda da Sovyetler Birliği Türkiye’nin savaşa girmesinde ısrar etmişti.

4-6 Aralık 1943 tarihinde Kahire görüşmeleri sırasında da Churchill, İsmet İnönü’ye Türkiye’nin savaşa katılmasını önermiş, İsmet İnönü ise yapılan baskılar karşısında

“prensip olarak savaşa katılmayı” kabul etmişti. Ancak İnönü, Türkiye’nin savunma gücü için gerekli olan silah ve teçhizat verilmedikçe savaşa giremeyeceğini belirtmişti. Türkiye’nin talepleri hem müttefikler hem de Sovyetler Birliği tarafından tepki ile karşılanmıştı. Kahire Konferansı’ndan sonra Churchill, Türkiye’nin savaşa girmemesi durumunda Sovyetler Birliği’nin Boğazlar konusundaki isteklerini kabul edebileceği imasında bulunmuştu¹. Bu olayın peşi sıra İngiltere, Türkiye’deki askerî misyon başkanını geri çağırılmış ve yaptığı askerî yardımı da askıya almıştı. Aynı davranışı İngiltere’den sonra Amerika Birleşik Devletleri de göstermişti².

1944 yılı Yaz aylarında Almanya’nın askerî durumu artık iyice belli olmuştu. Türkiye Müttefiklerle ilişkilerini düzeltmek için 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmişti. Buna rağmen Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde bir düzelme görülmemişti. 1945 yılına girilirken Türkiye’nin bir Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalma belirtileri görülmüştü.

1945 yılı Ocak ayında Sovyetler Birliği, Churchill ve Eden’e Boğazlar sorununu bir kez daha açmışlardı. Churchill ve Eden bu konuda Sovyetleri destekleyeceklerini dile getirdiler³.

4-11 Şubat 1945 tarihlerinde yapılan Yalta Konferansı’nda Roosevelt, Stalin ve Churchill bir araya geldi. Amerika ve İngiltere Boğazlardan Sovyetlere daha geniş bir geçiş serbestisi tanınmasını kabul ettiler. Konferansta Boğazlar sorununun Dışişleri Bakanları tarafından ele alınması ve durumdan Türkiye’nin de haberdar edilmesine karar verdi⁴. Bunun üzerine Türkiye tarafsızlığına son verdi ve 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya’ya savaş ilan etti.

(1) Mehmet Gönülbol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 6.baskı, SBF Yayınları, Ankara, 1987, s.174-175.

(2) Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, s.273-283.

(3) Gönülbol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.183.

(4) Gönülbol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.184.

Yalta Konferansı sonrasında Sovyetler Birliği 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye ile 17 Aralık 1925 tarihli Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması'nı "İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen derin değişikliklerden" dolayı feshettiğini açıklamıştı⁵. Sovyetler Birliği, 7 Haziran 1945 tarihinde Türkiye ile yeni bir antlaşma yapmak için Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere iade edilmesini ve Boğazların birlikte savunulmasını talep etti. Sovyetler Kars ve Ardahan'ı talep ederken gerekçesi "Ermeni toprağı" olmasıydı. Sovyetler Birliği savaş sonrasında Ermeni meselesini gündeme getirerek kendi tarihsel politikalarını hayata geçirmeyi tasarlıyordu.

Sovyetler bu taleplerini 17 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Potsdam Konferansı sırasında da tekrarlamışlardı⁶. Potsdam Konferansı devam ederken Sovyetler bir taraftan da ülkede yaşayan Ermenilerin desteğini alma yoluna gitmişti. Ermenilerin Eçmiyazın'da yaptıkları dinsel bir toplantı sırasında Sovyetlerin Türk toprakları konusundaki taleplerine destek verilmiş ve çekilen telgrafla da "Ermeni milletinin uğradığı haksızlığın Sovyetler Birliği tarafından tamir edilmesi" talep edilmişti⁷.

Sovyetler Birliği'nde bu çalışmalara yapılırken eş zamanlı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Ermeniler de tüm dünyada yaşayan Ermenilere çağrı yaparak "Anavatana Dönüş" kampanyasını başlatmışlardı. Bu projede örnek alınan model İsrail olmuştu. Amaç yoğun bir şekilde Ermeni göçü başlatmak ve yeniden oluşturulmaya çalışılan dünya düzeninde Türkiye topraklarından da "sözde Ermeni yurdu" olarak belirtilen toprakların koparılarak "Büyük Ermenistan"ın inşasını gerçekleştirmektir.

Ermeniler böylece Lozan Antlaşması'ndan sonra hızı kesilen Ermeni meselesini, İkinci Dünya Savaşı sona ererken yeniden gündeme getirmeyi başarmışlardı. Ermeni Taşnak Partisi üyeleri bu amaçla; Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Henry Truman'a

ve İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Bevin'e birer telgraf göndermişlerdi. Ermeniler Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Dışişleri Bakanlarına 29 Mart 1946 tarihinde birer muhtıra vererek Ermeni isteklerini dile getirmişlerdi. Daha evvel de Rusya lideri Stalin'e 24 Nisan 1945'te bir telgraf göndermişlerdi. Bu arada San Francisco'da toplanan konferansa da biri 7 Mayıs, diğeri 13 Haziran'da olmak üzere iki muhtıra sunmuşlardı. 29 Mayıs 1945'te Ermeni Göçmenleri Merkez Komitesi'yle, Ermeni Göçmenleri Meclisi Paris'te başkanları A. Çorbacıyan ve H. Samuel imzalarıyla Dört Büyüklere birer muhtıra vermişlerdi. 28 Mayıs 1945'te Mısır'daki Ermeni Cumhuriyeti eski Başkanı, Churchill, Stalin ve Truman'a birer telgraf göndererek Ermeni Meselesini ve isteklerini bir kez daha hatırlatmışlardı. 6 Eylül 1945'te ise Taşnak Partisi lideri J. Missokian Londra'daki Beşler Konferansı'na bir muhtıra vermişti. Yine 1945 yılının Aralık ayında yeni Ermeni Katolikos'u bizzat Moskova'daki Dışişleri Bakanları Konferansına başvurarak Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında uğradığı haksızlıkların giderilmesini ve diasporadaki Ermenilerin anavatana dönmelerinin teminini istemişti.

Sovyetlerin Türkiye'den talepleri ve bu talepleri bilimsel bir tabana dayandırma isteklerine paralel olarak iki Gürcü Profesör ve bir kısım Ermenilerin Türk toprakları üzerinde bazı mitolojik tesirlere kapılarak üçler konferansı nezdinde Türkiye'den toprak talepleri Türkiye'de büyük bir heyecan yaratmıştı. Bu heyecan Çanakkale'de de kendisini göstermişti. Çanakkale'de bir miting düzenlenmiş ve ateşli konuşmalar yapılmıştı. 28

(5) Gönübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.185.

(6) Gönübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.195-197.

(7) Bu durum hiç şüphesiz ki tesadüf değildir. 1925 tarihli Türk-Sovyet Antlaşması'nın iptal edildiğinin açıkladığı sırada Ermenistan'da dinsel lider seçimleri yapılmaktaydı. Ermeni Başpiskoposu Çörekçyan yapılan seçimlerde Sovyetlerde yaşayan tüm Ermenilerin lideri olmuş ve Sovyetler Çörekçyan'a ülke dışında da Ermeni hakları konusunda propaganda yapma hakkı tanımıştı. Bu hak çerçevesinde Çörekçyan Sovyetlerin Kars ve Ardahan'ı talep ettikleri sırada bu yerlerin "Sovyet Ermenistan'ının bir parçası olduğu" tezini diğer büyük devletler nezdinde savunmuştur. Bkz., Süleyman Seydi, "Sovyetler Birliği'nin Ermeniler İçin Başlatıkları Anavatana Dönüş Projesi," *Ermeni Araştırmaları*, c.II, sayı:8 (Kış 2003), s.102-103.

Aralık 1945'te Çanakkaleliler düşüncelerini şöyle dile getirmişlerdi:

“Türk milletinin; her karış toprağında bol bol kanı ve reddedilmez hakkı olan yurt bütünlüğünün sarsacak herhangi bir hareket karşısında vereceği cevap çok açıktır. Ve bugün 20 milyonun kararı olarak ve on kelimedede toplayarak dünyaya ilân etmiş bulunuyoruz: Bir karış toprağı için bütün Türkiye ateşe atılmaya hazırdır.”

Yapılan konuşma çok ateşliydi ve şöyle devam ediyordu:

“İşte bu karar gösteriyor ki, Türk milleti kanı ile ve tarihî hakları ile sahip olduğu vatana yabancı el uzanmasına mütehammil değildir. Biz bu yurdu, ne profesör vesikalari ne de siyaset oyunlarıyla kazanmadık. Milattan çok ileri giden izleri ve eserleri bu yurdun bağrında yatan dört bin yıllık bir medeniyetin sahip e varisi eski bir ırkın kan dökerek, can vererek bu toprakta yerleşmiş çocuklarıyız.

Daha dün denecek kadar yakın bir tarih devresinde Anon hafriyatını idare etmiş olan Amerikan âlimi “Pampelle”nin Türk hakani Timurlenk'in dünya imparatorluğuna merkez itibaz ettiği Semerkant ve Aşkabat doğularında yaptığı tetkikler, Türk çocuklarına bu sahalarda ta on bin yıl önceye uzanan bir hak sağlamıştır. Şu halde bizden toprak isteyenlerin, kendi yurtlarında da bizim kadar sağlam ve temelli bir hakka malik olmadıklarını görüyoruz. Binaenaleyh kendi yurtlarında medenî âlemin bir hadimi olarak çalışan ve kimsenin yurdu üzerinde bir hak iddiası davasına en kritik ve müsaadekâr harp safhalarında iltifat göstermeyen Türk milletinin vakur, makûl durumu pek tabii olarak dünya milletlerinin de takdir ve tasvibine mazhar olmuştur.

Şimdi biz, Çanakkale'nin 300 bin Türk çocuğunun kanı ile sulanmış aziz toprakları üstünden, dünyaya kabramanlığın erişilmez örneklerini vermiş olan bu kutsal diyardan en güür ve en ateşli sesimizle bir kere daha haykırıyoruz:

“Ne Kars, ne Ardahan'da ne de Boğazlarımız üzerinde hiç kimseye hiçbir hak tanımıyoruz. Buralara uzanan eller kırılacaktır. Son vatan budutlarını İstiklâl Savaşı'nda kanı ile çizen ve içinde sadece Türk nefesi kokan topraklarını mütecevize karşı bütün varlığı ve şiddeti ile müdafaya azmetmiş Türk milletini büyük ve tarihî kararını tekrar ediyoruz: Bir karış toprağı için bütün Türkiye ateşe atılmaya hazırdır.”⁸

Çanakkaleliler yılbaşı dolayısıyla yapılan bir toplantıdan faydalanarak Gürcü ve Ermeni istekleri karşısında duydukları heyecanı ve vatan topraklarını müdafaa yolunda her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduklarını Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye iletmesini Çanakkale Valisi Burhanettin Teker'den istemişlerdi. Bu isteğı Vali Burhanettin Teker telgrafla Cumhurbaşkanı İsmet Paşa'ya iletmişti. Vali Burhanettin Teker'in bu asil duyuşlara tercüman olarak yazdığı telgraf metni şöyleydi:

“Reisicumhur, Millî Şef İsmet İnönü-Ankara

5

Çanakkale, Kabraman Çanakkale, bir yürek ve bir dille her karış toprağı şebit kanyyla sulanmış yurdumuza göz dikenlere karşı çok yerinde ve değerinde olarak şuurlu bir asabiyet içindedir.

Tek üstün vasfı şeref ve haysiyetle medenî dünyaya hizmet etmek olan Türk milletine yöneltilcek saldırıya bütün iman ve şuuru ile karşı koymaya Çanakkale'nin kabraman evlatları hazırdır.

Onlar, toplu olarak duydukları bu temiz ve asil heyecanı üstün duyugulu ruhunuza ulaştırmamı istediler. Ben de bu yürekte duyuya önder olarak dileklerini yerine getiriyorum. Başımızda daima tükenmez ömürle var olunuz aziz şefimiz.

*Çanakkale Valisi
Burhanettin Teker”⁹*

(8) Miting hakkında geniş bilgi için bkz., A.Cevdet Tanyel, “Gürcü ve Ermeni İsteklerine Cevabımız,” *Çanakkale Vilâyeti Resmî Gazetesi*, 28 Aralık 1945, s.1.

(9) Telgraf metni için bkz., *Çanakkale Vilâyeti Resmî Gazetesi*, 4 Ocak 1946, s.1.

Halkın yüksek heyecanını tam manasıyla aksettirmekte olan bu telgraf yazısında da görülüyor ki, Çanakkaleliler; vatan bütünlüğünüzü sarsacak herhangi bir saldırı karşısında bütün varlığı ile savaşmaya hazırdılar. Bu anlamsız ve değersiz isteklerin ortaya atıldığı günden beri her yerde ve her toplantıda büyük bir sinirlilik ve heyecan bulunuyordu. Ermeni isteklerinin halk ruhundaki reaksiyonu çok şiddetli olmuştu. “*Türk kanı ile sulanmadıkça bir karış toprak vermez, yakın ve uzak tarih bizi tanır.*” sözleri sık sık tekrar edilmekteydi.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Çanakkalelilerin duygularını içeren telgrafa şu cevabı vermiştir:

“*Burbanettin Teker*

Vali-Çanakkale

Halkın asil ve yurtseverce duygularına teşekkür ederim.

İsmet İnönü”¹⁰

6

Çanakkale halkı büyük bir heyecan içindeydi ve duygularını şöyle dile getiriyordu: “*Daha dün topraklarını bütün dünyaya karşı müdafaa eden ve bu topraklarda bütün bir cihan tasallutunu boğan Türk, nereden gelirse gelsin herhangi bir saldırışı şiddetle karşılayacaktır. Tarih Türk topraklarının tekin olmadığını kâfi derecede ispat eden delillerle doludur.*

Her karış toprağını kan ve can ile yığurmuş olan Türk milleti, hiçbir tebditten ve hiçbir maddî üstünlükten yılmaz. Tarihin sinesine hak ettiği zaferler, Türkün yurt sevgisi ve savaş azmi önünde her kudretin yıkılmaya mahkûm olduğunu gösterir. Bugün 20 milyon Türkün gözleri Ankara’ya, Millî Şef’e çevrilmiş bulunuyor. Ulu başbuğdan gelecek emir, bu büyük varlığı yekpâre bir kitle halinde harekete getirecektir. Şuradan, buradan toprak istemeyi ve hak iddia etmeyi bir oyuncak sanan saygısızlara, Türk milletinin bir yürek ve bir dilden verdiği cevap o kadar şiddetli ve kudretli olmuştur ki, bu tezabür karşısında bu zavallıların, dileklerini tekrar ağızlarına alacaklarını sanmıyoruz.

Bir Türk atasözü “nush ile uslanmayanın hakkı kötüdür” diyor. Biz yirmi milyon Türk’ün kararını bildirdik. Israr edip etmemek onlara aittir. Nasıl isterlerse öyle konuşmaya hazırız. Çanakkale’nin dostu düşmanı hayran eden kahramanlık menkıbelerini yaratmış çocukları sıfatı ile tekrar ediyoruz: “Topraklarımıza uzanacak eller kırılacaktır.”

Bu arada Ermeni isteklerinin yaygınlaştırılma çabaları hızla devam etmişti. Yunanistan’da bulunan Ermeni Haklarını Koruma Komitesi, burada yaşayan Ermeniler adına İngiltere Başbakanı Clement Attlee’ye gönderdiği mektupta; Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilâf Devletleri yanında savaşa katıldıkları vurgulanarak, Osmanlı’ya ihanet ettiklerini ilk kez kabul etmişlerdi. Mektupta Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ermenilerin yalnız bırakıldığı belirtilerek aynı durumun İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanmaması gerektiği üzerinde durulmaktaydı. Zira Ermenilerin İkinci Dünya Savaşı sırasında da Sovyet Orduları içerisinde Almanlara karşı savaştıklarına vurgu yapılıyordu. Mektubun özü, Ermenilerin hem Birinci Dünya Savaşı hem de İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’nin bulunduğu safta yer aldıkları belirtilerek bunun karşılığını şimdi görmek istedikleriydi. Talepleri de Türkiye’nin doğusunda bulunan ve “Ermenistan” diye adlandırdıkları toprak parçalarının Sovyet Ermenistan’ına katımının sağlanmasıydı¹¹.

Bu konuyla ilgili olarak bir çağrı da Romanya’da yaşayan Ermeni mültecilerinden gelmişti. Romanya’daki Sovyet Büyükelçiliği’nin organizasyonu ile gerçekleştirilen toplantıda Ermeni topraklarının bir kısmının Türkiye’nin işgali altında bulunduğu vurgulanarak bu toprakların tekrar Sovyet Ermenistan’ına verilmesi istenmişti. Romanya’daki Ermeni mülteciler bu isteklerini Sovyet lideri Stalin, Amerikan Başkanı Truman ve İngiliz

(10) Telgraf metni için ve halkın duyguları için bkz., *Çanakkale Vilâyeti Resmî Gazetesi*, 4 Ocak 1946.

(11) Bu konuda geniş bilgi için bkz., Sedat Laçiner, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, 2.baskı, Ankara, 2005, s.38.

Başbakanı Attlee'ye de ileterek onlardan yardım talebinde bulunmuşlardı¹². Benzer bir talep 1946 yılı başlarında Lübnan'daki Ermeni Komitesi'nden gelmiştir. Lübnan Ermeni Komitesi konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne ileterek Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistan'ına bağlanmasını istemişti¹³.

Ermenilerin tüm bu isteklerinin Sovyetlerin organize ettikleri anlaşılmaktadır¹⁴. Sovyetler çeşitli sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve sanatçılar vasıtasıyla Ermenilerin istekleri konusunda kamuoyu yaratma yoluna gitmişlerdi. 22 Şubat 1946 tarihinde Sovyet Bilimler Akademisi'nde Ermeni asıllı bir Sovyet profesör toprak taleplerinin sınırlarını daha da genişletecek biçimde Van, Bitlis ve Erzurum'un da Ermeni toprağı olduğunu belirterek, Ermenilerin bu yerlere geri dönmek istediklerini dile getirmiştir¹⁵.

Tüm bu olaylar değerlendirildiğinde İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesindeki Ermeni taleplerinin arkasında Sovyetlerin olduğu anlaşılmaktadır. Sovyetler Ermeni meselesini yeniden sıcak gündem maddesi haline getirerek kendi dış politikasının hedefe ulaşmasını temin etmeye çalışmıştı. Sovyetlerin bu politikası, bir taraftan Türkiye'den toprak talebi olarak yankı bulurken diğer taraftan tüm dünya Ermenilerinin Sovyetlere bağlanması şeklinde bir politikanın da hayata geçirilmesini bünyesinde barındırıyordu. Bu politikanın sloganı da "Anavatana Dönüş" adını almıştı¹⁶.

Sovyetlerin ortaya attığı ve dünyadaki Ermeni grupları tarafından da başlangıçta büyük bir kabul gören "Anavatana Dönüş" projesi kısa sürede hayata geçirilmeye çalışılmıştı.

Sovyetler Birliği Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere resmî görevliler göndererek Ermenilerin "Anavatana Dönüş" çağrısına katılmalarını sağlamaya çalışmışlardı. Bu çerçevede dünyanın pek çok yerinde Ermenistan'a dönüş için göç organizasyonları gerçekleştirilmeye başlanmıştı. Ermenilerin

Ermenistan'a göç etmelerinin sağlanması için gerekli malî kaynağı Ermeni Komiteleri ve diasporadaki Ermeni dernekleri karşılamışlardı¹⁷.

Ermenistan'a göç için ilk Ermeni kafilesi Yunanistan'dan 1946 yılı Yaz aylarında hareket etmişti. Bu grup yaklaşık iki bin kişiden oluşuyordu. Yunanistan'dan Ermenistan'a gitmek isteyen daha üç bin kişi daha sıra bekliyordu.

"Anavatana Dönüş" projesi kapsamında en fazla talep Halep'ten gelmişti. Buradan elli bin kişi Ermenistan'a dönüş için başvuruda bulunmuştu. Ancak göç o kadar kolay olmamıştı. Halep'ten ilk etapta üç bin kişi Ermenistan'a gelebilmiş, bu Ermeniler üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı.

"Anavatana Dönüş" çağrısı Türkiye'de yaşayan Ermeniler arasında da yankı bulmuştu. Özellikle İstanbul'da yaşayan Ermenilerden bin dört yüz kadarı Ermenistan'a dönmek için başvuruda bulundu. Türkiye göç etmek isteyen Ermenilere gerekli kolaylıkları göstereceğini açıklamıştı. Başvuruda bulunan Ermenilerden bin kadarı Ermenistan'a gitmişlerdi¹⁸. Ermenistan'a gitmekten vazgeçen dört yüz kadar Ermeni'nin vazgeçme gerekçesini Sovyetler Birliği'ndeki yaşam standardının Türkiye'ye göre düşük olmasında aramak gerekmektedir.

Sovyetlerin bir politikası olarak ortaya çıkan "Anavatana Dönüş" projesinin esas amacı, Türkiye'de yaşayan azınlıkları kullanarak Türkiye'nin sınırlarını değiştirmek yani

(12) Seydi, "Sovyetler Birliği'nin Ermeniler İçin Başlattıkları Anavatana Dönüş Projesi," *Ermeni Araştırmaları*, s.103.

(13) Lübnan Ermeni Komitesi Güvenlik Konseyi'ne çektiği telgrafta Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması sırasında ve sonrasında orada yaşayan Ermenilerin canlarını tehlikede gördükleri için göç etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdi.

(14) Bkz., Laçiner, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, s.39.

(15) İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye*, İstanbul, 1997, s.21.

(16) Bkz., Laçiner, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, s.40.

(17) Bkz., Laçiner, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, s.40.

(18) Seydi, "Sovyetler Birliği'nin Ermeniler İçin Başlattıkları Anavatana Dönüş Projesi," *Ermeni Araştırmaları*, s.106-107.

Türkiye'yi parçalamaktı¹⁹. Bu amaçla Sovyetler önce Ermeni ve Gürcüleri kullanmışlar daha sonra da bu halkaya Kürtleri ilâve etmişlerdi²⁰. Sovyetler 1946 yılında Türk-İran ve Sovyet sınırında Kürtlere özerk bir bölge verilmesini gündeme getirmişlerdi. Sovyetlerin “Anavatana Dönüş” projesi ile Türkiye'yi parçalama girişimi karşısında Türkiye, Batı dünyası ile ilişkilerini arttırma yolunu benimsemişti. Bu çerçevede Batı dünyasının oluşturduğu tüm kuruluşlarda ve girişimlerde yer almıştı. Türkiye kısa süre içerisinde Batı dünyasının en önemli müttefiki olmuştu. 1950'de baş gösteren Kore Savaşı, Türkiye açısından bu politikanın uygulama alanı olarak algılanmıştı. Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırarak Kuzey Kore'nin saldırgan bir tutum izlediğini belirten bir karar çıkartmıştı. Sovyetler Birliği bu sırada Çin'in Güvenlik Konseyi'nde temsil edilmemesini protesto ederek Konseyden çekilmişti. O nedenle Amerika Birleşik Devletleri'nin tasarısını veto edememişti. Kuzey Kore, Birleşmiş Milletlerin kararını dikkate almamıştı. Amerika Birleşik Devletleri, Güney Kore açısından durumun kötüye gittiğini belirterek Amerikan 8'inci Filosu'nu Tayvan Adası'na göndermişti. 27 Haziran 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, üye devletleri Güney Kore'ye yardım etmeye çağıran karar tasarısını kabul etmişti. Türkiye'de Menderes Hükümeti hemen toplanarak bu karara uyacağını ve ilk etapta 4.500 kişilik bir Tuğay göndereceğini açıklamıştı²¹. Kore Savaşı'na katılmakla Türkiye Sovyet tehdidine karşı kurulan NATO'nun tam üyesi olmuştu. Türkiye NATO'ya girince hem Sovyet tehdidinin hem de Ermeni meselesinin artık gündeme gelmeyeceğini düşünüyordu²². Ancak gerçek böyle olmamıştı. Türkiye'ye karşı Ermeni milliyetçileri çalışmalarını sürdürmüşler hatta giderek Türkiye karşıtlığı şiddetini daha da arttırmıştı. Bu konuda Ermeni diasporası önemli rol üstlenmiş, Ermeni gençlerinin Ermenistan'ı tanımları ve kültürlerini sürdürebilmelerini sağlamak amacıyla Ermeni diasporası çok

sayıda genci Ermenistan'a göndermiş ve oradaki okullar ile üniversitelerde eğitim almalarını sağlamıştı²³. Bu diasporanın yeni bir yönü olarak dikkat çekici bir durum olmuş ve Türk düşmanlığını körüklemişti. 1960'lı yıllar Ermenilerin Türklere karşı düşmanlıklarını arttırdıkları yıllar olmuş ve Ermeni milliyetçiliği hızla yükselmışti.

Bu çerçevede gençler üzerinde Ermeni propagandası şu iddiaları dile getirerek Türk düşmanlığını sürekli canlı tutmayı amaçlamıştı:

a. “Ermeni'ye zulmeden Türk imajını” tarih içinde kesintisiz olarak sürdürmek,

b. Genç Ermeni kitlelerine, uğruna mücadele edilecek bir hedef göstermek,

c. Bu konuda yapılan propagandaya güncellik ve süreklilik kazandırmak,

d. Yabancı devletlere Türkiye'nin içişlerine müdahale imkanı sağlayabilmek.

(19) Anavatana Dönüş Projesinin Türkiye etkileri ve amacı hakkında geniş bilgi için, bkz., Laçiner, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, s.41-43.

(20) Kürtlerin bu halkaya ilâve edilmesi için bkz., Mahmut Rışvanoglu, *Saklanan Gerçek*, c.II, 2.Baskı, 1995, s.611-619.

(21) Türkiye, başlangıçta Kore'ye topçu taburu takviyeli bir piyade alayı göndermeyi planlamış ancak daha sonra bu birliğin tuğay seviyesinde olmasına karar verdi. Kore Türk Silahlı Kuvvetleri; her biri üç taburdan oluşan üç piyade alayı, bir topçu taburu, bir istihkâm bölüğü, bir uçaksavar bataryası, bir ordu donatım bölüğü, bir ulaştırma bölüğü, bir tanksavar takımı ve bir depo bölüğünden meydana geliyordu. Kore Türk Silahlı Kuvvetleri Tuğayı 259 subay, 18 askeri memur, 4 sivil memur, 395 astsubay, 4414 erbaş ve erden oluşuyordu. Tuğay komutanlığına Tuğgeneral Tahsin Yazıcı getirilmişti. Ankara Ayaş'ta oluşturulan tuğay demiryolu ile İskenderun'a gönderildikten sonra Amerika'nın tahsis ettiği gemilerle Kore'nin Pusan limanına nakledildi.

Kore Türk Silahlı Kuvvetleri Tuğayı 10 Kasım 1950'de cepheye hareket etti. Önce Seul'un 60-100 km kuzeyinde bölgenin emniyet sorumluluğunu üstlenen Tuğay, daha sonra Kunuri bölgesine nakledildi. Çin'in savaşa katılması ile birlikte Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin cephesi yarıldı. 9'uncu Amerikan Kolordusu'nun ihtiyat tuğayı olan Türk Tuğayı, Kunuri bölgesinde direnerek 8'inci Ordu'nun yok olmadan çekilmesini sağladı ve büyük kahramanlıklar gösterdi. 1'inci Türk Tuğayı 16 Kasım 1951'e kadar Kore'de kalarak savaştı. Bu tarihte görevini yeni oluşturulan 2'inci Türk Tuğayına devretti. 20 Ağustos 1952'de ise 3'üncü, 6 Temmuz 1953'te de 4'üncü Türk Tuğayı bu görevi devraldı. 27 Temmuz 1953'te ateşkes imzalandı ve Kore savaşı sona erdi. Kore Savaşı Türk askerlerinden 741'i şehit, 2147'si gazi oldu. Ayrıca 234 askerimiz esir ve 175 askerimizden ise bir daha haber alınamadı. Kore Savaşı konusunun yeniden değerlendirilmesi konusunda bkz., Mim Kemal Öke, *Unutulan Savaşın Kronolojisi: Kore 1950-53*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s.175-187.

(22) Bkz., Laçiner, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, s.45.

(23) Bkz., Laçiner, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, s.45-47.

1965 yılı Ermeni meselesinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştu. Sürekli güç kazanan Ermeni milliyetçiliği, dünyanın her tarafında yaşayan Ermenilerce benimsenmeye başlanmıştı. Bunun en önemli sebebi 1915 yılındaki olayları canlı tutarak Türk düşmanlığını körüklemek olmuştu.

Ermeniler 1965 yılında, 1915 olaylarının 50'nci yıldönümünü bahane ederek dünya kamuoyuna Ermeni meselesini getirmeye büyük çaba sarf ettiler. Bu amaçla ilk önce Ermenistan'ın başkenti Erivan'da 24 Nisan 1965 tarihinde binlerce Ermeni, 1915 olaylarının protesto etmek için bir anma yürüyüşü düzenlemişti. Binlerce Ermeni, Opera Binası önünde toplanmıştı. Sakin başlayan anma töreni bir süre sonra kontrolden çıkmış ve sloganlar atılmaya başlanmıştı. Toplanan kalabalık, Türklerin "Ermeni topraklarını kendilerine geri iade etmesini ve 1915 olayları nedeniyle katil olarak adlandırılmasını" istemişti²⁴. Ermeni kalabalığın istediği topraklar, Türkiye'nin Doğu Anadolu'daki topraklarıydı. Kalabalık giderek galeyana gelmiş ve taşlarla çevreye saldırmıştı.

Gösteriler Lübnan'a da sıçramıştı. Oluğça kalabalık bir Ermeni nüfusun yaşadığı Lübnan'da 1965 yılında yapılan gösterilerde Kars, Ardahan, Bitlis, Van, Erzurum ve Trabzon'un Ermeni toprağı olduğu belirtilerek bu toprakların kendilerine verilmesi istenmişti. Bu gösteriler Latin Amerika, Afrika ve Asya'da da yankı bulmuştu. Ermeniler bir taraftan da yeni bir taktik geliştirmişler ve yeni bir kampanya başlatmışlardı. Bu kampanyanın ismi sözde "Soykırımı Anma Anıtlarının Açılması"ydı²⁵. Böylece Ermeniler dünyanın dört bir köşesinde sözde Ermeni soykırımı için kendilerine yeni sempatizanlar ve yandaşlar bulmuş olacaktı. Bir taraftan da Ermeni örgütleri harekete geçerek yerel veya ulusal düzeyde sözde soykırımı tanıyan kararlar çıkarma yolunu tutmuşlardı. Bu kampanyalara Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar destek vermişlerdi. Yunanistan'da yaşayan Ermeniler Ulusal Komite oluşturarak pek çok Yunan

şehrinde bu komitenin şubelerini açmışlardı. Yunanistan İçişleri Bakanlığı da Ermeni soykırımını tanıdığını resmen ilân etmişti.

Kıbrıs Rumları da Birleşmiş Milletlerde bulunan temsilcileri aracılığıyla konuyu Birleşmiş Milletlere taşımak istemişlerdi. Yunan temsilciler Kıbrıslı Rumlara bu konuda büyük destek vermişler ve bu amaçla hazırlanan sözde Ermeni soykırımı ile ilgili broşürleri Birleşmiş Milletlerde dağıtmışlardı. Kıbrıs Rumları 24 Nisan 1965 tarihinde Klerides'in başkanlığında Lefkoşa'da bir toplantı yapmışlar ve 1915 Tehcir Olayını lanetlemişlerdi.

1965 yılının en önemli olayı hiç şüphesiz Habeşistan'da yapılan toplantı olmuştu. Bu toplantıyı ve gelişmeleri yorumlayan Ermeni tarihçi H. Thorassian "yeni sıçrayış"²⁶ olarak ifade etmektedir:

"İkinci Dünya Savaşı sırasındaki sonucu olmayana Ermeni iddiaları, yirmi yıl sonra 1965'lerde bu defa dini-siyasi-kültürel bir havaya bürünerek tekrar gündeme getirilmiştir. Dünyanın her tarafındaki Ermeni patrikhane ve kiliseleri, eğitim-öğretim kurumları, siyasi kuruluşlar harekete geçmiş ve sözde Ermeni katliamının 50.yıldönümü için bir kulp bulmuşlardır. "24 Nisan 1915 Ermeni Soykırım Günü" olarak ilan edilmiştir. 1965'ten itibaren de dünyanın her tarafındaki Ermeniler tarafından anılmaya, klasik iddialar tekrarlanmaya ve tabii her Ermeni toplantısında olduğu gibi Türkler karalanmaya devam edilmiştir."²⁷

Habeşistan'da yapılan toplantı ise şöyle değerlendirilmektedir:

"Tezgâh, Beyrut'taki Antilyas Kilisesi'nde mukim Çukurova (Kilikya) Katogikosu Patrik I. Horen'le, onun Kıbrıs Kilisesi'nden

(24) Bkz., Laçiner, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, s.49.

(25) Bkz., Laçiner, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, s.50-52.

(26) H. Thorassian, *Histoire de l'Arménie et du Peuple Armenien*, Paris, 1957 adlı eserden aktaran İsmet Binark, *Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezâlim*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2001, s.83.

(27) Aktaran İsmet Binark, *Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezâlim*, s.83.

arkadaşı Başpiskopos Makaryos tarafından kurulmuştur. 24 Aralık 1964'te Kıbrıs Dışişleri Bakanı Kipriyanu, BM Güvenlik Konseyinde Kıbrıs konusunda Türkiye'yi ve Ada Türklerini suçlarken, Ermenilerce yapılan işbirliği sonucu, sözde Ermeni katliamının 50.yıldönümünün de anılacağını açıklamıştır. Bu Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında Batı Anadolu ve Kıbrıs'taki Rum-Ermeni işbirliğinin yeniden ve bu defa dini-siyasi olarak uygulamaya konulduğunu göstermektedir. Bu işbirliği, Habesistan'ın başkenti Adisababa'da 17-25 Ocak 1965 tarihinde İmparator Haile Selase'nin koruyucu başkanlığında Patrik I.Horen, Başpiskopos Makaryos ve diğer ruhani ve siyasi liderlerin katılımıyla yapılan toplantıda resmen ve fiilen ilan edilmiş, 24 Nisanların bundan böyle anılması ve Kıbrıs Rumlarıyla Türkiye Ermenilerinin ortak mücadele kararı alınmıştır.”²⁸

Sonuç

10

Ermeni Meselesi'nin yeniden canlandırılmasında başrolü üstlenen Sovyetler Birliği, Türkiye'nin iç istikrarına ve dışarıdaki itibarına doğrudan etki etmiştir. Ermeni meselesi, bu çerçevede 1945'lerden itibaren yeniden Türkiye'nin gündeminde yer almıştır.

1960'lı yıllar, bu sorunun teşkilatlanma ve “Büyük Ermenistan”ın kurulması talep ve hayallerinin yeniden ortaya atıldığı yıllar olmuştur.

Türkiye 1960'lı yıllarda Ermeni konusunda görülen gelişmeler karşısında sessizliğin korumuş, bu sessizlik dünya kamuoyu tarafından Türklerin sözde 1915 olaylarını tanıdığı biçiminde yorumlamıştır.

Türkiye Ermenileri dışarıdan kumandalı teşkilatların oyununa gelmemiş ve olayları onaylamamıştır. Türkiye'nin Ermeni vatandaşları, devletin yüksek güvencesi altında, her türlü hukuksal haklarını serbestçe kullanmaktadırlar. Eskiden olduğu gibi, her mesleği serbestçe icra edebilmektedirler. Kendi inançlarına göre kiliselerinde ibadetlerini yapmakta, kendi okullarında kendi dilleri ile eğitimlerini sürdürmekte, kendi dillerinde yayın yapmakta, sosyal ve kültürel faaliyetlerini sınırsız bir şekilde gerçekleştirebilmektedirler.

Kaynakça

Bınark, İsmet, *Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezâlim*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2001

Çanakkale Vilayeti Resmi Gazetesi, 28 Aralık 1945.

Çanakkale Vilayeti Resmi Gazetesi, 4 Ocak 1946.

Gönlübol, Mehmet ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 6.baskı, SBF Yayınları, Ankara, 1987.

Laçiner, Sedat, *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, 2.baskı, Ankara, 2005.

Öke, Mim Kemal, *Unutulan Savaşın Kronolojisi: Kore 1950-53*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

Rişvanoğlu, Mahmut, *Saklanan Gerçek*, c.II, 2.Baskı, 1995.

Seydi, Süleyman, “Sovyetler Birliği'nin Ermeniler İçin Başlattıkları Anavatana Dönüş Projesi,” *Ermeni Araştırmaları*, c.II, sayı:8 (Kış 2003).

Süslü, Azmi ve diğerleri, *Türk Taribinde Ermeniler*, Kars Kafkas Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1995.

Weisband, Edward, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

(28) Bkz., Azmi Süslü ve diğerleri, *Türk Taribinde Ermeniler*, Kars Kafkas Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1995, s.300-301.